

Tamás Dénes

EGY KRITIKUSI ÉSZ KRITIKÁJA

BORSODI L. LÁSZLÓ: *HERMÉSZ VISSZHANGJAI. SÉTATÉR*
KÖNYVEK, KOLOZSVÁR, 2017.

Van valami perverzció a kritikakötetek olvasásában. Önálló recenziót, kritikát még olvas az ember, sok minden indíthatja erre. Előzetes tájékozódás, az írói műhelyben való nézelődés, az olvasmányélmény kiegészítése, megsokszorozása – mind okot szolgáltat erre. Na de kritikakötetet olvasni? Egyvégtében? Miért is? Egy kritikakötet az sugallja, az irodalmi mező uralható. Hogy valóban vezetnek utak benne, hogy létezik hatás és visszahatás, hogy a korszak, a hely valóban tud meghatározó lenni, ami pedig érték, azt leginkább a begyökerezettség révén lehet felmutatni. De leginkább arra utal, hogy egy mű komplex mivolta gondolati összefüggésekre redukálható, a művek olvasása és legszemélyesebb feldolgozása pedig kiváltható kritikák olvasásával.

Csupa téves, vagy legalábbis elnagyolt illúzió.

Pedig, elárulhatom, megvan ennek is az izgalma. Mert egy idő után a szövegek nem csupán könyvekről szóló kritikai beszámolóknak tűnnek, hanem egy kritikus elme működésébe is betekintést nyújtanak. Ennek az elemének a szerkezete pedig, ahogy haladunk előre az olvasásban, egyre jobban kikristályosodik, egyre pontosabban felfedi olvasói és értelmezői érzékenységének természetét, elméleti elköteleződésének a mélységét, ahogy technikai apparátusát is pontosan megmutatja. Amikor Immanuel Kant megírta a tiszta ész kritikáját, akkor a megismerő ész infrastruktúrájának leírására vállalkozott. A kritikus ész kritikája ebben az esetben sokkal szűkebb léptékű. Egyetlen könyvből, egyetlen kritikus műhelyre fókuszálva próbálja kiolvasni a fentebb jelzett sajátosságokat. Ugyanakkor, nem szabad elfelejteni, aki a kritikus működésről ír kritikát, az szintén kritikus. Ez pedig akaratlanul megsokszorozza a szempontrendszeret. Ha ebben a szövegben

nem is feladat, de azért ilyenkor a saját szempontrendszer kikérdezése is megtörténik. A hasonlóságok és a differenciák érzékelése termékeny tud lenni. S habár azt gondolom, ma már semmilyen egységes ész kritikáját nem lehet elvégezni, mégis más elmék érzékelése és feltérképezése a tágabb kultúra vérkeringésébe kapcsolhat be bennünket. Még ha a részlegesség fénytörésén keresztül is.

A Csíkszeredában élő Borsodi L. László vaskos kritikakötete már a ki-nézete révén is tiszteletet parancsoló. Az apró betűkkel szedett négyszáz oldal négy alfejezetre bontva tulajdonképpen tíz év termését tartalmazza. A borítón található szürkén komor, konstruktivista jellegű festményrészlet József Attila *Eszmélet* című versének két sorát juttatta eszembe: „Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ.” A szoros determinációk, nehezen szétszalazható összefüggések világába léphetünk be – ígéri a borító. A könyv pedig nem hazudtolja meg az első benyomásunkat. Valóban súlyos, többszörösen összetett szövegeket olvashatunk benne. De mit jelenthet a súlyosság egy kritika esetében? Az értelmező figyelem aprólékossága, részletessége teszi súlyossá a szövegeket. A körülírásra vállalkozó többszörösen összetett mondatok jelenléte. A rákérdezés konoksága. A következtetések egyensúlyozó jellege.

Különben is, a szerző már a könyv első oldalán felfedi teljes fegyverzetét. Elek Tibor irodalomtörténész és kritikus egyik munkájáról beszél, de akár önvallomásnak is tekinthetők mondatai. Hosszasabban idézem: „...a kézikönyv személyes hangon beszél tudományának tárgyáról, az irodalmi szövegről. Ez a személyes hang azonban nem jelenti a tudományosság támasztotta elvárások (az objektivitásra való törekvés, a kritikai álláspont) feladását. Éppen ellenkezőleg: azt mutatja meg, hogy a szerző mint kritikus, mint értő olvasó otthonosan mozog abban a (szöveg)világban, amelynek alkotóelemeit (regényeket, költészeteket, kritikaköteteket) kiváló felkészültséggel, szaktudással és jó ízléssel választotta ki, olvasta el, a »személyes szűrőn« pedig saját olvasattá, saját olvasói világgá lényegítette.” (11. o.)

Sajáttá tevés a személyes szűrőn keresztül, amit a felkészültség, a szaktudás és a jó ízlés ad ki. Úgy gondolom, ez a receptje egy Borsodi-kritikának is. Olyan szavak jutottak eszembe róluk, mint alapos felkészültség és szakmai tisztesség. Nem összezsápolott, elsietett szövegek ezek a kritikák, hanem legtöbbször szinte tanulmányértékű, nagy filológusi precízióval megírt szemrevételezés. A szakmai tisztesség azonban ennél is többet jelent. Kimerítően utánamenni és minél pontosabban felmérni egy könyv tartalmát. Megtalálni az irodalomtörténeti, a szerzői életműben fellelhető kapcsoló-

dásokat. Nem engedni az elfogultságoknak. Ítélezés helyett inkább mérlegelni. Ezek az elvárások tulajdonképpen szakmai mércék, amelyeknek a legtöbb szöveg meg akar felelni.

Azonban a tisztesség is lehet korlát. És ez az első kritikai megjegyzésem. Ezt a korlátoltságot leginkább a kötet első két fejezetében éreztem, ahol Borsodi igazságot akar szolgáltatni a nemzeti elkötelezettségű kánon szépíróinak és teoretikusainak. Nem egyszerű a feladat. A nemzeti kánon képviselői ugyanis úgy próbálják oponálni a magukkal szemben állított posztmodern, balliberális (tipikus magyarországi szöszörnyszülemény) kánon képviselőit, hogy egy valós vagy vélt ideológiával szemben egy másik, korlátozó ideológiát állítanak fel. Itt a már említett Elek Tibor és Papp Endre kritikaköteteire gondolok. Bennük sok esetben nem a művek esztétikai sikerültsége, hanem egy elvart és irodalomon kívüli szempontrendszer válik az alkotások megítélésének mércéjévé. Még akkor is, ha ez a mérce sok esetben kiegészül a tolerancia üres szólamával. Hisz már maga a szembeállítás is alapvetően elhibázott. Borsodi természetesen tisztában van ennek a szemléletnek a hibás, sőt káros jellegével, többször is hangot ad ennek, de úgy gondolom, számos meglátással, megfogalmazással szemben elnéző, pont a kiegyensúlyozó, kibékítő szemléletmódja miatt. Vagy ha észleli is korlátoltságukat, mégis megtalálja bennük azt az integratív mozzanatot, amely elfogadásra készíti őt.

Ugyanezt a felmentő attitűdöt éreztem számos lírakötettel kapcsolatosan. Most azokra gondolok, amelyek az értékválság, az erkölcsi degradáció, a humánus-közösségi hanyatlás, a kiüttlanság állapotait helyezik lírai beszédük középpontjába (lásd. Nagy Gáspár, Péntek Imre, Páll Lajos, Gál Éva Emese, Ferencz Imre műveiről írt kritikákat). Ezek a témák számomra sok esetben egyszerűen sémáknak és a sémákra tapadó lamentációknak tűntek, amelyek korlátozzák az esztétikai tapasztalatok sokrétűségét, behatárolva az írói műhelyeket.

Egymás után olvasva a kritikákat feltűnik, hogy bennük végső soron egybemosódnak, eltűnnek az esztétikai egyediségek teljesítményei. Valahogy mindegyik mű ugyanazon a szinten helyezkedik el. Ezt szintén a kiegyensúlyozó szemléletmód számlájára írom, amely számos kritikai észrevétel ellenére is megtalálja a kötetekben azokat a lírai törekvéseket, amelyek kompenzálják a gyengébben sikeredett részeket. Még elfogultságnak sem nevezném ezt az attitűdöt, hiszen az értelmezések végső soron szervesülnek abba a világlátásba, amely egységesen és természetesen bontakozik ki Borsodi szövegeiből.

Egy idő után világosan látszik, hogy Borsodi számára a legtöbb irodalmi mű egy kettős vonatkozási rendszerben helyeződik el. Ezek közül az első, a megalapozó, az esztétikum, az esztétikai sokrétűség, ami minden igazi mű sajátja. Ennek a szintnek a beazonosítása azonban nem vezet formaliz-mushoz, ugyanis az interpretatív munka az esztétikumon keresztül feltáru-ló metafizikai-transzcendens tér bejárásához vezet, amely nem más, mint az ember létviszonyainak végső vonatkozása. Ez minden emberi alkotóte-vékenység végső horizontja, legalábbis Borsodi számára. És természetesen legtöbbször e koncepció szerint válogat a szerző. S meg is találja igazolá-sát. Elolvasva a könyvet, úgy vélem, Borsodi számára Fekete Vince költé-szete a legekleltársabb példa arra, amiről szeret és tud beszélni. A három Fekete Vince-kötetről íródott szövege világosan jelzi ezt. Ezek közül egyik legalább szaktanulmány értékű, de a másik kettőben is tetten érhető a már jól ismert alaposság. Fekete Vince költészete a regionális elköteleződés fe-lől indulva, tágas irodalmi hagyományra támaszkodva, a költői személyes-ség erejével hozza szóba azokat a metafizikai témákat (idő, halál, veszteség, valahová tartozás, Isten, hit stb.), amelyek Borsodi számára is fontosak. És ide kapcsolnám második kritikai megjegyzésemet. Ugyanis nem tagadva ezeknek a témáknak a fontosságát, univerzalitását, azt azért ki lehet jelen-teni, hogy számos mű létezik, amely pont ennek a metafizikai-transzcendens térnek a kikérdezése, destruálása érdekében jött létre. S ha ez a szándék nem ideológikus, egyszempontú, akkor igenis legitím műveket és ezekhez a művekhez kapcsolódó olvasatokat tud eredményezni. Én hiányoltam ezek-nek a műveknek az értelmezését a kötetből, ahogy kevés igazán formabontó poétika került terítékre a könyvben, kíváncsi lettem volna, rajtuk keresztül hogyan jött volna játékba a kritikus világlátása, értelmezési keretrendszere.

Konzervatív kritikus volna Borsodi L. László? – tehető fel a kérdés. Ha igen, mindenesetre olyan, aki mindig a legszigorúbban próbál utánamenni elköteleződéseinek, aki sohasem feledkezik meg arról, hogy, legyen bennük szó bármiről, az irodalmi művek esetében mindig az esztétikum az elsődle-ges, amely egyszerre forma, játék, nyelviség, kifejezőerő. Ahogy a gyűjte-mény előnyére írom azt is, hogy Borsodi mer kevésbé ismert vagy regioná-lis jelentőségű életművek nyomába eredni. Ahogy az is kiemelendő, hogy habár a metafizikus témák előnyt jelentenek számára, azért van füle a já-tékos, kísérletező alkotásokhoz is (lásd. Kovács András Ferenc, Muszka Sándor, Molnár Vilmos ironikus-humoros verseiről, írásairól írt szövege-ket). S habár jól érzékelhetően a lírai művek képezik érdeklődésének kö-zéppontját, prózai művek értelmezései sem maradtak ki könyvéből.

Az esztétikum elsőségét szem előtt tartva, vastürellemmel építi fel Borsodi a műközpontú, egzisztencialista hangoltságú értelmezéseit. Ezeknek az értelmezéseknek hasonló az irányultsága: a művilágokon átvonuló rész és egész, véges és végtelen, elmondható és elmondhatatlan végpontok között kifejlülő dialektika felfejtésére törekednek. Ez a felfejtés legtöbbször az emberi lét tragikumának a felmutatásához vezet, de ha már dialektika, ugyanez a vonatkozás válik a remény hordozójává is. És ez már szinte önálló filozófia, ami azonban nem a levegőben lóg, hanem, a kritikus működésnek köszönhetően, írói művekbe és életművekbe szervesül.

Borsodi L. László

A KRITIKUS POZÍCIÓJA

Ha az átlagolvasó fejével gondolkodnék, azt állíthatnám, hogy egy kritikakötetről írni ma kritikát bárgyú vállalkozás. Valójában ezt nem az átlagolvasó gondolja, hanem én, mert az átlagolvasó nem olvas kritikát. Elég neki a szépirodalom. Esetleg a vájtfülű olvasó, ő néha igen, azért, hogy tájékozódjék, szempontokat kapjon, de kritikát egy kritikakötetről talán még ő sem. Akkor meg mire jó ez az egész, ami itt most megírásra *ítéltetett*?^{*} Talán a szakmának szólna? De vajon érdekli-e a szakmát, hogy mit ír egyik kritikus a másik munkájáról, lényegbevágónak találja-e (s amennyiben kritikavákuumos közegről, időszakról beszélünk, szakmán elsősorban irodalomtörténészeket, elméletírókat értve)? Van-e, s ha igen, miként megy végbe ma az irodalom recepciójában a művek interpretációját végrehajtó kritikai munkák befogadása, beépül-e abba? Lehet-e hangja, legitimációs szerepe a kritikára reflektáló kritikai diskurzusnak? Kérdések, amelyek továbbiakat szülnek... Minek van ma egyáltalán az irodalmi diskurzusban legitimációs szerepe? Egyáltalán kell-e lennie ilyen szerepnek, vagy *elég*, ha csak arról van szó, hogy a művek kultúra- és az olvasóval dialógust teremtő szerepéből fa-

^{*} Tamás Dénes: *Könyvjelzők. Írások az éppen történő irodalomról*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2020.